

Невена Вучковић Шаховић

Невена Петрушић

ПРАВА ДЕТЕТА

Ниш, 2015.

Невена Вучковић Шаховић
Правни факултет, Универзитет Унион
Невена Петрушић
Правни факултет, Универзитет у Нишу
ПРАВА ДЕТЕТА

Рецензенти

Проф. др Дубравка Храбар
Правни факултет, Свеучилиште у Загребу
Проф. др Ивана Крстић
Правни факултет, Универзитет у Београду

Издавач

Правни факултет Универзитета у Нишу

За издавача

Проф. др Мирослав Лазић, декан

Лектура

Александра Гојковић

Технички уредник

Ненад Милошевић

Штампа

Медивест, Ниш

Тираж

100

ISBN 978-86-7148-211-0

Сви појмови који су у тексту употребљени у мушком граматичком роду обухватају мушки и женски род лица на која се односе.

Предговор

Уџбеник Права детета представља први свеобухватан уџбеник из области права детета у Србији. Његово објављивање израз је настојања ауторки да пружи допринос у обликовању Права детета као посебне интердисциплинарне науке која повезује знања различитих научних дисциплина о детињству, детету и правима детета.

Уџбеник нуди корпус општих и основних знања о правима детета, која су обрађена у контексту међународних стандарда и домаћег друштвеног и правног система. У уџбенику су елаборирани основни појмови, принципи, трендови и актуелна међународна и домаћа правна регулатива, уз сагледавање фактичког стања и кључних изазова који прате у обликовање и практично остваривање права детета.

Иако права детета могу да се представе било којим редом, јер су сва повезана и међузависна, ауторке су се определиле да уџбеник структурирају пратећи смернице за извештавање о спровођењу Конвенције о правима детета, које је Комитет за права детета препоручио државама у циљу јединственог система извештавања. Таква структура омогућава да се изложи друштвени, правни и институционални оквир права детета, размотре кључни правци развоја политике према деци и обради садржина сваког појединачног права детета.

Уџбеник је превасходно намењен студентима, али може бити од користи и професионалцима различитих профила који раде за децу и са децом, онима који учествују у креирању и спровођењу јавних политика, као и онима који непосредно штите права и интересе деце и старају се о њиховој доброби.

Уџбеник је резултат заједничког рада ауторки са корелативним знањима из области права детета, које у сагледавању права детета полазе од истих теоријских концепата и постулата. Ауторке се надају да ће уџбеник инспирисати читаоце на критичка промишљања и подстаћи их да својим деловањем доприносе унапређивању права детета.

Рукопис је израђен према стању законодавства и праксе на дан 1. 8. 2015. године.

АУТОРКЕ

Уводне напомене

Поимање детињства, као социјалне и нормативне категорије, претрпело је велике промене у XX веку. Постепено се развијала идеја о детету као аутономном људском бићу и самосталном титулару права. Конвенција о правима детета, усвојена 20. новембра 1989. год., настала је управо као резултат препознавања детета као самосталног титулара права. Овај правно обавезујући инструмент, који је ратификовало 196 држава, постао је основа за дискусије о правима детета широм света. Конвенција је уздрмала навике држава, заједница, одраслих, стручњака и саме деце. Зато виђење детета никада неће бити исто као пре 1989. год. Дете се данас препознаје као достојанствено, способно и аутономно биће, коме је пружена могућност да захтева поштовање својих права.

Конвенција није перфектна, иако је усвојена као резултат консензуса уговорница да је потребно утврдити релативно високе стандарде. Зато је проширена са два опциона¹ протокола која је ратификовао велики број држава, а поступак ратификације је и даље у току: Опциони протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији из 2000. год. и Опциони протокол уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима из 2000. године. Њима су додатно оснажени правна позиција и заштита деце која су укључена у оружане сукобе или која су предмет продаје деце, проституције или порнографије. Делотворност Конвенције је додатно унапређена усвојењем Опционог протокола уз Конвенцију о правима детета за комуникацијске процедуре из 2011. год., којим је деци омогућено да у случајевима повреде права поднесе индивидуалне притужбе Комитету за права детета у Женеви, уговорном телу за надзор над спровођењем Конвенције. Овај документ такође омогућава Комитету да покреће истраге у случајевима када поседује поуздане информације које указују да нека држава врши тешке

¹ У књизи се за ову врсту међународних уговора користи назив: “опциони протокол”. У нашој литератури се наизменично користе “опциони” и “факултативни”, што су исти називи који се разликују утолико да ли се опредељујемо за порекло у енглеском или француском језику. Званични преводи ратификационих докумената користе најчешће “факултативни”, али се и у објављеним документима/информацијама органа јавне власти наизменично користе оба назива.

или систематске повреде права садржаних у Конвенцији. У току таквих истрага могуће су и посете државама које су предмет истраге.

Права детета нису пуки украс, већ стварни инструмент који обавезује државе уговорнице да поштују и обезбеде поштовање права која проистичу из Конвенције, на државном и међународном нивоу. То подразумева обавезу да се сваком детету омогући уживање права и према њему поступа у складу са утврђеним правима, као и обавезу деловања у циљу потпуног остваривања свих економских, друштвених и културних права гарантованих Конвенцијом.

Таква револуционарна промена, која подразумева измену постојећег односа према деци, свакако представља изазов за државе уговорнице. Ти изазови се посебно огледају у следећим областима:

Политика према деци: Државе уговорнице морају да укључе права детета у политичку агенду и да усвоје националне стратегије за примену Конвенције;

Законодавство: Државе уговорнице морају да прилагоде, односно да ускладе релевантне законе са одредбама Конвенције, како би је транспоновали у домаће законодавство;

Институције: Државе уговорнице морају да усвоје механизме који ће омогућити да држава и њени ресори координирају примену Конвенције на централном, регионалним и локалним нивоима. Државе такође морају да успоставе тела која би се бавила промоцијом права детета;

Буџет: Неопходно је буџетирати средства која ће омогућити успостављање инфраструктурних механизма, служби и услуга којима ће се обезбедити поштовање права детета и пружање услуга које проистичу из тих права.

Промоција: Државе уговорнице морају периодично да спроводе кампање путем којих ће информисати јавност, децу и све остале особе које раде са децом о садржини и значају права детета.

Образовање: Државе уговорнице морају да раде на обуци стручњака јер су такве обуке кључне за исправно спровођење Конвенције.

Данас, 25 година након ступања на снагу Конвенције, важно је истаћи изузетан напредак који је остварен захваљујући активностима различитих партнера и актера који делују у области коју покрива Конвенција. Додуше, позитивни помаци нису у истој мери и обиму остварени међу свим државама уговорницама. Међутим, остварени напредак је изванредан, поготово на плану подизања свести, законодавства и промоције права детета.

Примена Конвенције је и даље слаба у појединим државама. Такође, у неким мање или више изолованим регионима деца не уживају икаква права. У многим државама механизми примене Конвенције и координација активности не испуњавају стандарде неопходне за постизање њене још шире примене: буџети су недовољни и светска економска криза се користи као изговор за умањивање буџетских средстава намењених деци – за њихово образовање и здравствену заштиту. Такође, политике појединих влада угрожавају саму суштину Конвенције – под изговором интереса јавне безбедности прокоцкане су године труда да се према деци која су у конфликту са законом обезбеди достојанствено поступање, које промовише њихову друштвену реинтеграцију.

Права детета су посебан изазов за Србију из више разлога и сви се они морају анализирати у међузависном односу. Дакле, без реда или приоритета, а из потребе да се сви помену, разлози због којих остваривање права детета у Србији представља изазов јесу: ставови о деци, ставови о различитости, процес израде и измене закона, тј. њихово усклађивање са међународним стандардима, спровођење закона, одговорност и улога државних органа, правни и друштвени положај независних институција и организација цивилног друштва, укључујући медије и, најзад, свест о правима детета код припадника политичких елита, пре свега парламентарних странака, као и опште јавности.

Скраћенице

ACHPR	African Charter on Human and Peoples' Rights/Афричка повеља о људским правима и правима народа
ACHR	American Convention on Human Rights/Америчка конвенција о људским правима
ACRWC	African Charter on the Rights and Welfare of the Child/Афричка повеља о правима и добробити детета
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations/Асоцијација нација југоисточне Азије
AU	African Union/Афричка унија
Пекиншка правила	United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile/Стандардна минимална правила Уједињених нација за малолетничко правосуђе
СААС	Working Group on Children and Armed Conflict/Радна група за децу и оружани сукоб
CAT	Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment/Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака
CED	Committee on Enforced Disappearances/Комитет за присилне нестанке
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women/Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена
CERD	International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination/Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације
CESCR	Committee on Economic, Social and Cultural Rights/Комитет за економска, социјална и културна права
COBs	Concluding Observations/Закључна запажања
CoE	Council of Europe/Савет Европе
CPED	International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance/Конвенција за заштиту свих лица од присилних нестанака
КПД/ Комитет	Committee on the Rights of the Child/Комитет за права детета

КПД/ Конвенција	Convention on the Rights of the Child/Конвенција о правима детета
CRIN	Child Rights Information Network/Информативна мрежа о правима детета
CRPD	Convention on the Rights of Persons with Disabilities/Конвенција о правима особа са инвалидитетом
OCD	Civil Society Organisation/Организација цивилног друштва
CSR	Corporate Social Responsibility/Корпоративна друштвена одговорност
ECHR	European Convention on the Protection of Human Rights and Basic Freedoms/Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода
ECHR	European Court for Human Rights/Европски суд за људска права
ECOSOC	The United Nations Economic and Social Council/Економски и социјални савет Уједињених нација
ESC	European Social Charter/Европска социјална повеља
EU	European Union/Европска унија
GC	General Comment/Општи коментар
GMI	General Measures of Implementation/Опште мере за спровођење
HRC	Human Rights Council/Савет за људска права
IACHR	The Inter-American Commission on Human Rights/Интераме- ричка комисија за људска права
IAHRS	The Inter-American Commission on Human Rights/Интераме- ричка комисија за људска права
ICC	International Criminal Court/Међународни кривични суд
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights/Међународ- ни пакт о грађанским и политичким правима
ICESCR	International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights/ Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима
ICRC	International Committee of the Red Cross/Међународни ко- митет Црвеног крста

ICRMW	International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families/Међународна конвенција о заштити свих радника миграната и чланова њихових породица
КЗ	Кривични законик
МОР	International Labour Organisation/Међународна организација рада
ИТ	Information technology/Информационе технологије
ИПЕС	International Programme on the Elimination of Child Labour/Међународни програм за укидање дечјег рада
MDG	Millenium Development Goals/Миленијумски циљеви развоја
Србија МИЦС 2014	Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији, 2014
Србија	ромска насеља
МИЦС 2014	Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у ромским насељима у Србији, 2014
НВО	Non-governmental Organisation/Невладине организације
ННРИ	National Human Rights Institution/Националне институције за заштиту људских права
OAS	Organization of American States/Организација Америчких Држава
ОНЧНР	Office of the High Commissioner for Human Rights/Канцеларија Високог комесара за људска права
ОП	Optional Protocol/Опциони протокол
ОПАС	The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict/Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета
ОПИС	Optional Protocol on a Communications Procedure/ Опциони протокол о комуникацијским процедурама
ОПСЦ	The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography/Факултативни протокол о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, уз Конвенцију о правима детета

Pact of San José	American Convention on Human Rights/Америчка конвенција о људским правима
Palermo protocol	Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime/Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала
ПЗ	Породични закон
SAARC	South Asian Association For Regional Cooperation/Јужноазијска асоцијација за регионалну сарадњу
UN Doc	United Nations Document/Документ Уједињених нација
UN GA	United Nations General Assembly/Генерална скупштина Уједињених нација
UN SG	United Nations Secretary General/Генерални секретар Уједињених нација
UN	United Nations/Уједињене нације
UNDP	United Nations Development Fund/Програм Уједињених нација за развој
UNESCO	The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/Организација за образовање, науку и културу Уједињених нација
UNHCR	The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees/Канцеларија Високог комесара за избеглице
UNICEF	The United Nations Children's Fund/Дечји фонд Уједињених нација
UPR	Universal Periodic Review/Универзални периодични извештај
WHO	World Health Organisation/Светска здравствена организација
ЗМ	Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

САДРЖАЈ

Предговор.....	3
Уводне напомене.....	5
Скраћенице.....	8
 ПРВИ ДЕО	
ДЕТИЊСТВО И ПРАВА ДЕТЕТА	13
 Поглавље 1: Детињство,	
људска права и права детета	15
1. Детињство.....	15
1.1. Детињство као друштвени конструкт	15
1.2. Детињство, узрасне границе и узрасне групе.....	18
2. Развојне способности детета.....	20
3. Људска права.....	21
4. Права детета	24
4.1. Теоријски концепти	24
4.2. Права детета и културни плурализам	27
4.3. Права детета и обавезе државе.....	29
4.4. Каталог права детета	30
 Поглавље 2: Најважнији актери	
у области права детета	30
1. Активности у остваривању права детета	30
2. Друштвени актери у области права детета	32
2.1. Државе.....	32
2.2. Међународне организације	32
2.3. Организације цивилног друштва.....	34
2.4. Националне институције за људска права	35
2.5. Појединци	36
 Поглавље 3: Права детета у најважнијим	
међународним документима.....	36
1. Универзални документи.....	38
1.1. Основни документи УН.....	38
1.2. Уговори о људским правима	39
1.3. Други међународни уговори.....	40
2. Регионални документи.....	42
3. Други важни документи у области права детета	43
 Поглавље 4: Конвенција о правима детета и опциони протоколи	44
1. Припрема Конвенције о правима детета.....	44
1.1. Декларација о правима детета из 1959. године.....	44

2. Конвенција о правима детета	45
2.1. Структура Конвенције о правима детета	47
2.2. Обавезе држава.....	49
2.3. Ограничења, одступања (дерогација) и резерве.....	50
3. Опциони протоколи уз Конвенцију о правима детета.....	52
3.1. Опциони протокол Конвенције о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима (ОРАС).....	53
3.2. Опциони протокол Конвенције о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији (ОPSC)	54
3.3. Опциони протокол Конвенције о правима детета о комуникацијским процедурама (ОPIC).....	55
Поглавље 5. Поимање детињства и стање права детета у Србији.....	57
1. Поимање детињства.....	57
2. Стање права детета	58
ДРУГИ ДЕО	
ПОСЕБНА ПРАВА ДЕТЕТА.....	63
Поглавље 1: Опште мере за спровођење	
Конвенције о правима детета	64
1. Шта су опште мере за спровођење Конвенције о правима детета.....	64
2. Опште мере за спровођење Конвенције о правима детета у Србији	65
2.1. Законодавство	66
2.2. Институције	70
2.2.1. Органи у оквиру законодавне и извршне власти	70
2.2.2. Независне институције за заштиту људских права.....	71
2.3. Политика према деци	73
2.4. Сарадња са организацијама цивилног друштва.....	74
2.5. Информисање и едукација	75
Поглавље 2: Дефиниција детета	76
1. Дефиниција детета у међународном праву	76
2. Међународни приступ у правном уређењу узрасних граница	77
3. Дефиниције детета у домаћим прописима	79
4. Узрасне границе за самостално вршење права	80
Поглавље 3: Општи принципи.....	82
1. Укидање дискриминације – право на заштиту од дискриминације	83
2. Најбољи интерес детета.....	91
3. Право на живот, опстанак и развој.....	95
4. Уважавање мишљења детета – право детета на партиципацију	100

Поглавље 4: Грађанска права и слободе	107
1. Право детета на идентитет	108
1.1. Право детета на име и упис у матичну књигу рођених	109
1.2. Право детета на држављанство	112
1.3. Право детета на везе са породицом	114
2. Слобода изражавања и приступ информацијама	118
3. Слобода мишљења, савести и вероисповести детета	123
4. Право детета на удруживање и слободно окупљање	127
5. Право детета на приватност	131
Поглавље 5: Насиље над децом	134
1. Насиље над децом: стање у свету и међународни стандарди	134
2. Насиље над децом: домаће право и пракса	138
3. Забрана мучења (тортуре) и других окрутних, нехуманих или понижавајућих поступака или кажњавања и лишења слободе	143
Поглавље 6: Породична средина и алтернативна брига о детету	149
1. Породица и породична средина	149
2. Одвајање од родитеља/породице и спајање породице	157
2.1. Одвајање од родитеља/породице	157
2.2. Спајање породице	161
3. Незаконито пребацивање и невраћање детета	163
4. Деца без породичног старања	166
5. Усвојење	171
Поглавље 7: Основна здравствена и социјална заштита	176
1. Здравље деце	177
2. Добробит детета, одговарајући стандард живота и социјална заштита	188
3. Право детета на социјалну сигурност	193
Поглавље 8: Образовање, слободно време, игра и културне активности	195
1. Образовање	195
2. Слободно време, рекреација и културне активности	205
Поглавље 9: Посебне мере заштите	209
1. Деца избеглице	209
2. Деца у оружаним сукобима	211
3. Експлоатација детета	215
4. Продаја и трговина децом	223
5. Деца у сукобу и у контакту са законом	228
6. Деца припадници мањинских група	238

7. Деца са инвалидитетом	242
8. Деца жртве – лечење, опоравак и реинтеграција	246

ТРЕЋИ ДЕО

НАДЗОР НАД ОСТВАРИВАЊЕМ И ЗАШТИТА ПРАВА ДЕТЕТА.....	249
--	------------

Поглавље 1: Надзор и заштита на националном нивоу	250
--	------------

1. Надзор	250
1.1. Државни надзор	250
1.2. Независни надзор	251
2. Право на судску заштиту	252
3. Надзор и заштита: домаће право и пракса	253

Поглавље 2: Надзор и заштита на међународном нивоу	256
---	------------

1. Надзор над остваривањем права детета и заштита – Комитет за права детета	257
1.1. Припрема, подношење и преглед извештаја држава уговорница ...	258
1.2. Алтернативни и допунски извештаји	258
1.3. Закључна разматрања и даље активности	258
1.4. Комитет у заштити права: Поступање по представкама по основу ОРИС	259
2. Извештавање Републике Србије Комитету за права детета	260
3. Међународни кривични суд	261
4. Регионални надзор и заштита у Европи	264
4.1. Европски суд за људска права	264
4.2. Поступци против Србије пред Европским судом за људска права ..	265

Iz recenzija:

“...Gledajući sadržajno na tekst rukopisa, smatramo da su autorice obuhvatile, analizirale, protumačile sva prava djece koja su obuhvaćena Konvencijom o pravima djeteta te ponudile jasno tumačenje, doseg i značenje svakog pojedinog prava djeteta. Analitički pristup došao je do izražaja kroz komparativnu metodu, pa se slobodno može kazati kako je dobra organiziranost i unutarnja logika razvijanja teksta i teme odgovor na zahtjevnije pitanje – što su i koja su prava djeteta. Smatramo da su autorice dale osobito vrijedan doprinos znanosti, jer su ovom tematikom popunile prazninu koja postoji u smislu sveobuhvatne analize dječjih prava u srpskoj literaturi, a po načinu izlaganja i prezentacije, rukopis će, po našem mišljenju, biti prihvatljiv i poučan ne samo studentima, već i stručnjacima koji se bave pravima djece, kako teoretičarima tako i praktičarima...”

Prof. dr Dubravka Hrabar

“... Ovaj udžbenik predstavlja veoma uspešnu sintezu teorijske obrade, ali i praktične analize različitih međunarodnih i domaćih instrumenata u oblasti zaštite prava deteta. Iako je udžbenik prevashodno namenjen studentima prava, on će sasvim sigurno naći svoje zasluženno mesto i među studentima drugih disciplina, ali i među širim krugom čitalaca, posebno državnih službenika, praktičara, aktivista nevladinog sektora kojima su u fokusu deca i njihova zaštita, kreatorima javnih politika i svima onima koji žele da prodube svoje znanje u ovoj nedovoljno poznatoj oblasti ...”

Prof. dr Ivana Krstić

БИОГРАФИЈЕ АУТОРКИ

Др Невена Вучковић Шаховић је редовна професорка Правног факултета Универзитета УНИОН у Београду. Предаје Међународно јавно право и Права детета. Оснивачица је Центра за права детета у Београду. Чланица је Управног одбора Београдског центра за људска права, Експерт у Фонду УН за савремене облике ропства (2014) и чланица Савета Children's Peace Prize, Холандија. У периоду од 2003 -2009 била је чланица и општи извештач УН Комитета за права детета, уговорног тела Конвенције о правима детета.

Предвала је на универзитетима у земљи и свету, укључујући у Холандији, САД, Немачкој, Швајцарској, Великој Британији и Казахстану.

Учествовала је на бројним конференцијама у земљи и свету и водила експертске скупове у Црној Гори, Хрватској, Македонији, Бугарској, Кипру, Украјини, Румунији, Албанији, Швајцарској, Казахстану, Киргистану, Азербејџану, Либану и Оману, блиско сарађујући са међународним организацијама UN, UNICEF, OHCHR, Савет Европе, OSCE и међународним невладиним организацијама.

Ауторка је бројних текстова и публикација објављених у земљи и иностранству.

Др Невена Петрушић је редовна професорка Правног факултета Универзитета у Нишу. Предаје Грађанско процесно право, Вансудско решавање спорова, Права детета и Правне студије рода. Оснивачица је Правне клинике Правног факултета у Нишу. Била је гостујућа предавачица на правним факултетима у Љубљани, Марибору, Скопљу и Новом Саду. Учествовала је на бројним научним конференцијама и руководила истраживачким пројектима.

Учествовала је у изради неколико закона и стратешких докумената, као и у реализацији неколико националних реформских пројеката у области социјалне заштите и права детета. Ангажована је као консултанткиња на пројектима UNDP, OSCE, UNICEF и Савета Европе. Лиценцирана је медијаторка и предавачица на Правној клиници.

Оснивачица је С.О.С. телефона за жене и децу жртве насиља (1993), Женског истраживачког центра из Ниша (1997) и Виктимолошког друштва Србије (1997).

Објавила је преко 20 књига и више од 150 чланака и била дугогодишња уредница научног часописа „Темида“.